

Temperamentové typologie učitelů

Typologie učitelů podle Hippokratových temperamentových typů:

1. **Sangvinik**, emočně stabilní extrovert, je emočně vyrovnaný, přizpůsobivý, optimistický, vyznačuje se rychlostí, pohotovostí a výřečností. Může být nestálý, lehkomyšlný, nesoustředěný. Je pro něj typická menší schopnost udržet si při výuce náležitý pedagogický odstup, snadno se nadchne pro nové věci, je méně sebekritický. Učitel sangvinik by si měl pěstovat větší vytrvalost, důslednost a soustředěnost.
2. **Cholerik**, emočně labilní extrovert, je průbojný, energický, iniciativní, výkonný, ale i náladový, přísný, nevyrovnaný, náročný, má vyhraněné názory, je tvrdohlavý, se sklony k výbuchům hněvu a k agresi. K žákům přistupuje s netrpělivostí, jeho přístup budí u žáků nejistotu a obavy. Učitel cholerik se potřebuje naučit více ovládat a nedávat tak příliš najevo své prožívání.
3. **Flegmatik**, emočně labilní introvert, je vyrovnaný, rozvážný, spolehlivý, klidný, trpělivý, přizpůsobivý, někdy nerozhodný, pasivní, pohodlný nebo lhostejný. Jeho výuka je jednotvárná, tempo pomalé, k učení žáků přistupuje bez tvořivosti. Učitel flegmatik se učí zvládat svoji pohodlnost, zvyšovat aktivitu, rychlost a rozvíjet tvořivost.
4. **Melancholik**, emočně labilní introvert, je citlivý, chápající, plachý, obětavý, svědomitý, pesimistický, smutně naladěný, urážlivý, unavitelný. Má sklon ke krajnostem při hodnocení žáků, v nových situacích méně přizpůsobivý. Učitel melancholik se učí zaujmout reálný postoj k životu, neidealizovat si skutečnost.

Většina lidí má smíšené znaky nevýrazné introverze nebo extraverze. Pro učitele je výhodnější poloha zhruba uprostřed kontinua extraverze – introverze.

Učitelé mohou vykazovat více emoční lability a stability:

- **Emočně labilní jedinec** vykazuje znaky neuroticismu, je úzkostlivý, citlivý, ustaraný, náladový, upadající do deprese, trpící nespavostí, psychosomatickými poruchami; emocionální nevyrovnanost, která se projevuje proměnlivostí, vysokou vzrušivostí, netrpělivostí a nepřiměřenými emocionálními reakcemi vytváří ve třídě vysoce náročné až stresogenní prostředí.
- **Emočně stabilní jedinec** je klidný, kontroluje svoje city, nemá sklon se trápit, je spokojený a vyrovnaný, reaguje emočně pomaleji, rychle se uklidňuje. Důležitá je integrita osobnosti učitele, tzn. emocionální stabilitu, která ve třídě napomáhá vzniku psychologického bezpečí a jistoty.

Výklad temperamentu podle Pavlova jako projevu vyšší nervové činnosti člověka určuje čtyři základní typy, které se shodují s tzv. základními typy temperamentu:

1. **sangvinický temperament** – typ silný, vyrovnaný, pohyblivý;
2. **flegmatický temperament** – typ silný, vyrovnaný, nepohyblivý;
3. **cholericý temperament** – typ silný, nevyrovnaný, pohyblivý;
4. **melancholický temperament** – typ slabý, nevyrovnaný, nepohyblivý.

Učitelské povolání vyžaduje nervovou soustavu odolnou vůči zátěži, je tudíž žádoucí, aby učitel byl typem silným, vyrovnaným a pohyblivým. Ve školách je potřeba dynamických osobností učitelů, které se vyznačují emoční stabilitou, rychlou adaptabilitou na změny ve třídě a rychlou pohotovostí řešit vzniklé situace. Další typologie, např. Kretschmera, Guilforda, Scheldona apod., nenašly v pedagogické praxi širšího uplatnění.

Typologie podle Caselmana

Za nejpropracovanější typologii osobnosti učitelů se považuje typologie podle Caselmana, kterou další autoři postupně propracovávali a doplňovali. Caselmannovi se podařilo jako prvnímu propojit ve svých úvahách o typech učitelů tři hlavní složky učitelství: žák – učivo – učitel. Caselmann rozlišuje dva základní typy učitelů podle toho, zda se učitel zaměřuje spíše na učební předmět (logotrop) nebo na žákovu osobnost (paidotrop). Oba uvedené typy mají své podtypy:

1. **Logotrop** je typ učitele, který klade důraz na vzdělávací činnost, vědomosti a poznatky. **Filozoficky orientovaný logotrop** klade důraz na prohloubení vlastního světonázoru a jeho cílem je předat tento názor svým žákům. Vlastní zkušenosti a názory žáků nerespektuje. **Odborně – vědecky orientovaný logotrop** má velkou šíři svých vědomostí, které očekává i od žáků, je strohý a přísný, ale umí žáky nadchnout pro svůj obor, má velký vzdělávací vliv, výchovně působí méně. Postupně se z něj stává typ vědce. Vyskytuje se častěji než filozoficky orientovaný logotrop.
2. **Paidotrop** je typ učitele zaměřeného na žáka a na vztahy mezi učitelem a žákem. **Individuálně psychologicky orientovaný paidotrop** mívá k žákům rodičovský vztah, jeho pedagogické působení spočívá ve výchově a v utváření osobnosti žáka. Dbá na disciplínu a pořádek ve třídě, snaží se vyvíjet úsilí i problémových žáků, které už ostatní učitelé „odepsali“. Je vhodný adept pro funkci výchovného poradce nebo školního psychologa. **Všeobecně psychologicky orientovaný paidotrop** si klade všeobecné vzdělávací cíle, je racionální, snaží se vzbudit u žáků zájem o méně zajímavé učivo, cvičit paměť, překonávat

negativní postoje žáků k učení. Výskyt tohoto typu je dle Caselmana nižší než ostatních typů.

- K paidotropovi má blízko tzv. **globální učitel**, který ve třídě vytváří atmosféru vzájemné důvěry, respektuje práva druhých, rozkládá ve třídě moc a odpovědnost za rozhodování a přijaté rozhodnutí, podporuje zdravé sebevědomí a individuální a skupinovou disciplínu. Globální učitel klade důraz na rovnoměrný rozvoj všech složek osobnosti, tj. nejen na získávání vědomostí, ale i na rozvoj složky citové a sociální. K řešení problémů přistupuje z celosvětového hlediska.

Další typologie Caselmana kříží paidotropa a logotropa a vzniká typologie podle chování učitele ve třídě a podle jeho pedagogických postupů:

1. **autoritativní učitel** tvrdě prosazuje svoji autoritu ve třídě a žáci se musí přizpůsobit; vyskytuje se častěji u logotropů; autoritativní paidotrop se snaží utvářet osobnost žáků podle vlastních představ bez ohledu na jejich individuální zvláštnosti;
2. **sociálně založený učitel** nechává žákům větší volnost, má přátelský přístup, vyučování spíše organizuje než vede, může mít problémy s disciplínou; vyskytuje se spíše u paidotropů.

Třetí typologií je Caselmannovo dělení učitelů podle pedagogických postupů, které učitel při své pedagogické činnosti používá:

1. **vědecko – systematický typ** učitele, který rozvíjí u žáků logické myšlení, vyznačuje se racionálními a systematickými postupy;
2. **umělecký typ** je esteticky založený, řídí se intuicí, je zaměřen na názorné myšlení a má silný výchovný vliv na žáky;
3. **praktický typ** je organizační typ učitele, kterému vyhovuje skupinové vyučování, používá často příklady, pomůcky, rozvíjí názorné a praktické myšlení žáků.

Sám Caselmann varuje před zjednodušováním charakteristik a „škatulkováním“ učitelů. Vzhledem k tomu, že pedagogická činnost je velmi dynamická a zahrnuje v sobě více než jen osobnost učitele, lze pohlížet na uvedené charakteristiky pouze jako na orientační. Tradiční Caselmannova i Lewova typologie je považována v dnešní době za překonanou, vzhledem ke změnám učitelských rolí, které v současnosti nastaly.

Typologie podle Döringa a Sprangera

Nejčastěji uváděná typologie osobnosti učitelů podle Döringa vychází z vyučovacího stylu učitele

a zároveň ze všeobecné typologie osobnosti psychologa Spranger, která je založena na jedincem upřednostňovaných životních hodnotách. Döring i Spranger kromě uvedených typů připouštějí i smíšené a méně výrazné typy učitelů. Spranger popsal šest základních typů osobnosti:

1. **Náboženský typ** – tento typ každý svůj čin a pohnutku posuzuje z hlediska víry v Boha, je charakterově spolehlivý, vážný, uzavřený, nemá mnoho smyslu pro dětskou hru, a proto se žákům nezdá, že nedovede přiblížit. Jeví se jako nudný pedant, puntičkář. Döring rozděluje náboženský typ na **více citový** (pietistický) a **více intelektuální** (ortodoxní).
2. **Estetický typ** – u tohoto typu převažuje iracionální prvek (intuice, fantazie a cit) nad racionální v myšlení a v jednání; tento typ má schopnost se vžívat do osobnosti žáka a utvářet ji, estetický typ vidí nejvyšší hodnotu v kráse a harmonii, má tendenci k individualismu a nezávislosti. Existují dva podtypy: **aktivně tvořivý** (originální) typ, který utváří osobnost žáka, jako by tvořil umělecké dílo a **pasivně receptivní** typ, který bere ohled na konkrétní osobnost žáka a rozvíjí ji.
3. **Sociální typ** – se věnuje všem žákům, je vstřícný, tolerantní, trpělivý, schopen sebezapření, není většinou příliš přísný a náročný. Nejvyšší hodnotou jsou kladné citové a psychosociální vztahy, láska k lidem a altruismus; spokojí se i s nižší úrovní vědomostí žáků.
4. **Teoretický typ** – má větší zájem o vyučovací předmět než o žáka, hlavním zájmem tohoto typu je vědecká práce a nalézání pravdy, řazení a systematizování poznatků, odborné a vědecké publikování; na vědomosti žáků je náročný.
5. **Ekonomický typ** – má snahu dosáhnout u žáků maximálních výsledků s minimálním vynaložením energie, je úspěšný metodik, vede žáky k samostatné práci. Tento typ je až příliš praktický a nedoceňuje originalitu, má zájem hlavně o to, co je užitečné.
6. **Mocenský typ** – prosazuje svoji osobnost, i agresi, chce být obáván, rád prožívá vědomí vlastní převahy, kárá, trestá, je náročný, kritický; jeho zájmem je moc, vliv a uznání.

Typologie podle Lewina

Typologie učitelů Lewina a dalších autorů dělí učitele podle emočního vztahu učitele a žáka, jejich způsobu komunikace, množství a způsobu kladení požadavků na žáka a kontroly na následující tři typy:

1. **Autokratický styl** výchovy (dominantní, autoritativní, diktátorský) je typický příkazy a tresty, je direktivní, náročný, nepřipouští diskuzi, žádá poslušnost bez připomínek, učitel má malé pochopení pro žáky, jejich potřeby a odlišnosti. Tento styl vede u žáků k vyššímu

napětí, dráždivosti a na jedné straně k submisivitě a apatii některých žáků a k agresivitě druhých.

2. **Liberální styl** (nezasahující) se vykazuje slabým vedením, na žáky nejsou kladeny téměř žádné požadavky, převládá chaos, nejistota, nízký výkon žáků; učitel bývá vnitřně nejistý a pasivní. Přestože žáci dávají přednost slabému vedení, projevují zároveň nespokojenost s neefektivitou společné práce.
3. **Demokratický styl** (integrační, sociálně integrační, kooperativní) je kombinací dvou předchozích stylů, je vyvážen dostatek kontroly a pevného výchovného působení, zároveň je prostor pro tvořivost a samostatnost; učitel méně přikazuje a více podněcuje žáky, ve skupinách se často diskutuje, učitel má pochopení pro individualitu žáků. Tento styl podporuje příznivé klima ve třídě, učí žáky spolupráci a napomáhá rozvíjet sociálně zralou osobnost žáka.

Eysenckův model doplňuje Lewinovu typologii o model dvou dimenzí, kde je způsob výchovy učitele vyjádřen kombinací dimenze emočního vztahu k dítěti (láska, kladný postoj X nepřátelství, záporný, chladný, zavrhuje) a dimenze řízení (autonomie, minimální řízení X přísná kontrola, maximální řízení).

Typologie podle Andersona

Vztah dominantních a integrujících forem chování u učitelů zkoumal Anderson a rozlišuje učitele podle vztahů mezi učiteli a žáky na:

1. **Dominantní typ** převládá u učitelů, kteří jsou nejistí a nesnaží se pochopit své žáky. Anderson uvádí další podtypy:
  - dominantní s viditelnými konflikty se žáky,
  - dominantní bez viditelných konfliktů se žáky,
  - dominantní s tendencí ke spolupráci.
2. **Integrativní typ** se projevuje demokratickým přístupem učitele k žákům, jedná se o vyrovnané učitele s dostatečnou sebedůvěrou a respektem k žákům. Anderson uvádí další podtypy:
  - integrativní bez viditelné spolupráce učitelů a žáků,
  - integrativní s výraznou tendencí ke spolupráci.

Typologie podle Luky

Luka třídí učitele na základě jejich reakcí na působící podněty na:

1. **naivně reproduktivní typ**, který instinktivně reaguje na podněty, nevyžaduje po žácích vlastní a tvořivé myšlení, spokojí se s naučenými vědomostmi;
2. **naivně produktivní typ**, který reaguje na podněty logicky a pohotově, vede žáky k tvořivosti a samostatnosti.

A dále Luka rozděluje učitele podle zpracování podnětů v jejich psychice na:

1. **reflexivně reproduktivní typ** se umí dobře orientovat ve standardních pedagogických situacích, ale obtížně řeší složitější reakce a rozhodování mu dělá potíže;
2. **reflexivně produktivní typ** se příliš nezabývá problémy svých žáků, neumí řešit náročné situace.

Typologie podle Vorwickela

Vorwickel na základě pozorování a indukce rozdělil učitele podle faktu, že někteří věnují větší pozornost vzdělávání žáků (učení a učivu) než jejich výchově a formování žákovy osobnosti, a to na:

1. **striktně věcný typ**, který se snaží co nejlépe didakticky zpracovat a předat žákům učební látku, váží si dobré paměti, nevede žáky k samostatnému myšlení a tvořivosti;
2. **oduševněle věcný typ** vidí v učební látce především činitele formujícího poznávací procesy a intelekt žáků, málo aktivizuje třídu jako celek, rád pracuje jen s „chápajícími“ žáky;
3. **naivně osobní typ** je v předávání učiva žákům benevolentnější, bývá nestálý v úsudcích i výkonech, rozhoduje se intuitivně, srdcem, než střízlivou logikou, navozuje ve třídě spolupráci, je úspěšný v předmětech, kde je možno působit citově;
4. **uvědoměle osobní typ** stojí nad učební látkou, zvažuje její význam pro utváření osobnosti žáka a jeho výchovu.

Současné typologie učitelů

Learyho obecný model osobnosti jedince rozpracoval do typologie osobnosti učitele Wubbels na základě jejich vyučovacího a interakčního stylu:

1. **učitel organizátor** hodně žáky naučí, umí vysvětlit, udržet žákovu pozornost, má přehled

o tom, co se ve třídě děje;

2. **učitel pomáhající** radí žákům, je přátelské povahy, vytváří příjemnou atmosféru, sleduje potřeby žáků;
3. **učitel chápající** je trpělivý, diskutuje se žáky, naslouchá žákům a má porozumění pro jejich problémy;
4. **učitel vedoucí žáky k zodpovědnosti** je velkorysý, nechává žáky rozhodovat o věcech týkajících se třídy;
5. **učitel nejistý** je zmatený, plachý, neví si často rady, nechá se lehce vyvést z míry;
6. **učitel nespokojený** je podezřívavý, žákům nedůvěřuje, rád vyhrožuje, je těžké se mu zavděčit;
7. **učitel kárající** se chová povýšeně, je obvykle špatně naladěný, snadno se rozčílí, má neustále kritické připomínky k práci žáků;
8. **učitel přísný** je náročný, vyžaduje poslušnost, uděluje tvrdé tresty za porušování pravidel.

Současná typologie učitele podle postojů ke školské reformě a inovacím:

1. **učitel tradicionalista**, který má negativní postoj k reformě, se obtížně adaptuje na změny, lpí na tradici, upřednostňuje sociální jistoty svého zaměstnání, nechce měnit zažité stereotypy svých osvědčených výchovně vzdělávacích postupů;
2. **učitel chameleon** si uvědomuje nevyhnutelnost změn a navenek přijímá reformy pozitivně, vnitřně však není o nutnosti změn přesvědčen, je ke změnám zdrženlivý, zastává názor, že změny stejně nic dobrého nepřinesou;
3. **učitel entuziasta** vítá změny, uznává jejich potřebnost nejen navenek, ale i vnitřně.

Typologie učitelů s ohledem na jejich postoje ke školství, ke škole, k žákům i vlastní profesi:

1. **učitelé plačky** bědují nad aktuálním stavem školství a svým postavením, schovávají se za cizí názory, jsou nejistí, nedůvěřiví, ustrašení, málo efektivní, stěžují si na křivdy, bojí se nadřízených;
2. **učitelé ignoranti** se tváří, že jim je všechno jedno, nic nemá cenu, školství dle jejich názoru stejně spěje k úpadku, své ignoranství však většinou jen předstírají;
3. **učitelé fanatici** jsou nenapravitelní idealisté, jsou nadšenci zamilovaní do svého povolání,

oboru, žáků, sní o lepším školství a současný stav nejsou schopni reálně hodnotit, jsou oporami školy a na jejich práci se přiživují pohodlnější kolegové;

4. **učitelé tandemisté** nemají vlastní názor, podléhají módním trendům v pedagogice, jedou „v závěsu“ vlivných proudů, jsou jako korouhvičky obracející se žádoucím směrem;
5. **učitelé aristokraté** jsou autonomní, tvořiví, kritičtí, samostatně přemýšlející, neustále studují, zdokonalují se, mají u žáků respekt, stojí za svým názorem před žáky, rodiči, nadřízenými, zvedají laťku pedagogické práce, bývají u méně aktivních a zásadových kolegů neoblíbeni, ke změnám ve školství se vyjadřují, jen když jsou vyzváni, jinak „si dělají svoje“;
6. **učitelé podnikatelé** nemají školu jako prioritu, jejich hlavní činnost a zájem se nachází v lukrativnějších oblastech, získávání peněz a výhod je pro ně na prvním místě;
7. **učitelé zběhové** ze školství odešli, protože se nedokázali vyrovnat s rozporem mezi nároky kvalifikace a odměňováním.

Fenstermacher rozlišuje typologie učitelů podle vyučovacího stylu, vnímání osobnosti žáka učitelem, znalosti obsahu vzdělávání, způsobu uchopení vzdělávacích a výchovných cílů a vztahů mezi učitelem a žákem:

1. Učitel manažer užívající **exekutivní styl**, který je typický svojí efektivitou a povzbuzováním žáků, dává zpětnou vazbu, klade důraz na vytížení žáků a jeho organizace vyučování je systematická, užívá nové technologie. Tento styl čerpá z teorií o efektivním řízení
2. Učitel facilitátor užívající **facilitační styl**, klade důraz na individualizaci výuky, procesů učení a vnímání potřeb a zájmů žáka, zdůrazňuje hodnotu vlastních znalostí a zkušeností žáka, klade důraz na osobní svobodu žáků, sám je spíše průvodcem. Tento styl čerpá z humanistické psychologie a existenciální filozofie.
3. Učitel pragmatik užívající **liberální styl**, zdůrazňuje proces učení, cíle a výsledky vzdělávání, zasvěcuje žáky do rozdílných způsobů poznávání světa a do kritického myšlení. Tento styl reprezentuje myšlenky liberální výchovy a emancipačního vyučování.

Typologie Pratta rozlišuje pět vyučovacích stylů učitele:

1. **Transmisivní styl** – vyučování může provádět jen učitel, který je odborníkem v daném oboru, přesně definuje cíle hodiny, žije svým oborem, znalosti žáků zjišťuje didaktickými testy.
2. **Dílenský styl** – vyučování je proces, v němž učitel seznamuje žáky s kulturním odkazem minulosti a se sociálními normami dané společnosti, učí žáky, jak mají správně uvažovat,

vede je k samostatnosti.

3. **Vývojový styl** – vyučování musí vycházet především ze žáka samotného, cílem učitelova snažení je, aby žák rozuměl tomu, co se učí, učitel klade otázky, uvádí příklady ze života, přizpůsobuje vyučování specifikám žáků.
4. **Pečovatelský styl** – vyučování je dlouhodobý a náročný proces, učitel vytváří v hodině psychosociální klima bezpečí a jistoty, formuluje akceptovatelné cíle pro všechny žáky.
5. **Sociálně-reformní styl** – vyučování má vést ke změnám ve společnosti, učitel vede žáky k tomu, aby si všímali hodnot, myšlenek a ideologických stanovisek, učitel svými výroky zpochybňuje status quo dané společnosti, nabádá žáky ke kritickému postoji k vládnoucí moci.

Škála „špatných“ typů učitelů podle přístupu k žákům:

- učitel pasivní povahy se nedovede přizpůsobit situaci ve třídě, je nerozhodný, neaktivní, ve třídě panuje nekázeň, učitel si neumí získat žáky, učitel je ve své profesi nešťastný;
- učitel studené až suché povahy má s žáky určitý vztah, ale je příliš zaměřen na drobnosti, neumí se vcítit, žáci jej nemají rádi, a tím jsou i v učiteli vyvolávány nelibé pocity, učitel je ve své profesi nespokojený;
- učitel pohodlnické povahy si zvolil profesi z jiných motivů než vnitřního zájmu o profesi, o práci s dětmi, takového učitele práce ve škole nebaví.